

Urve Eslas

Kärajatel õnnestus võtta parem osa kriitikast ja parem osa ideoloogiast, laskmata esimesel muutuda sihitult lammutavaks ja teisel kõikehõlmavaks narratiiviks, mis riikide puhul tähendab tavaliselt tsentraalse juhtimise tugevnemist, kirjutab Urve Eslas.

Kärajad on pea alati – vahel rohkem, vahel vähem – olnud riigi kriitiline eneserefleksioon. Sellist refleksiooni on institutsioonile vaja, olgu ta ajaleht, partei või riigiparaat, ja kui miski on hakanud väga valesti minema, siis tavaliselt on esimene põhjus enesekriitika puudumine. See on umbes nagu arstilkäimine, mida aeg-ajalt teha tuleb, ja kui doktor ütleb, et nägemine on kehvaks jäänud, pole mõtet viletsates silmades arsti süüdistada, vaid selle parandamiseks tuleb midagi ette võtta.

Seekordsed kärajad panid kaudselt paika veel teise tala, sihipärase süstemaatilise. Ilmselt mitte lõpuni tahtlikult, kuid seal tundus visanduvat süstemaatilise analüüsi meetod, mis olemasoleva üle vaatab, kasutatud eeldused välja toob ja neid analüüsib, olemasoleva süsteemi juppideks võtab, iga juppi eraldi kaalub ja siis vaatab, kas seda juppi suures süsteemis ülepea vaja on. Ja äkki ei olegi. Teisisõnu, vahel ei tule liikuda mitte edasi, vaid tagasi, üldiste põhimõtete ja aluste poole, et vaadata, kas need endiselt õiged ja head on.

Selgituseks neile, kes süsteemimetafoore armastavad: see ei ole päris sama, kui näiteks kella või automootori juppideks võtmine ja siis uuesti kokku panemine, mille käigus ikka mõni hammasratas või mutter üle jääb ja kell või mootor sellest hoolimata pealtnäha üsna edukalt töötab. Masinametafoor, mida riigiparaadi kohta vahel kasutatakse, on üsna ebaõnnestunud: mehhaniseeritud vaade riigile ei näe võimalust arvestada lahendusena iseseisva otsustusvõime ja vastutuse suurenemist, mida kärajatel jutuks olnud riigipidamise kava välja pakub.

Küsimus on aga veel laiem. Kui mõtlema hakata, siis need kaks koos – kriitika ja sihipärane süstemaaticus – on need, mis läänelikku mõttelugu on rajal hoidnud. Kui mõtlejad riigist või riik mõtlejatest eemale tüürib, üksteise tugevamaid pooli üldiseks hüveks kasutamata jättes või nendele vastandudes, ei saa sellest head nahka tulla.

Muidugi, mõtlejate ja riigijuhtimise suhe ei ole olnud just pilvitu. Ühel juhul on mõtlejate tegevust nähtud kui todasama kriitikat, ja kriitika ei pruugi võimule meeldida. Mida siis teha? Ilmselt on küsimus selles, milline kriitika olema peaks. Briti mõtleja Simon Critchley kirjutas kümme aastat tagasi raamatu pealkirjaga «Dekonstruksionismi eetika», milles leidis, ajalooliselt üsna põhjendatult, et demokraatia pole ohus mitte liigse kriitika, vaid kriitika puuduse tõttu. Seega on olukordi, kus eetika ongi kriitika, kuid iga kriitika ei ole eetiline.

Teisel juhul on mõtlemist nähtud kui suunatud ideoloogiat, ja mõtteloo praegust nigelat positsiooni võib kaudselt näha tõrjerefleksina 20. sajandi kahele totalitaarsele režiimile, mis mõlemad kasutasid karkudena mõtlejaid, neid vajadusel tõmbi otsaga ründerelva või improviseeritud kilbina välja käies.

Ometi on mõtlejate näol tegu ressursiga, mida kaotsi minna lasta oleks puhas raiskamine. Euroopa tasandil taipas selle ära eelmine EK president Jose Manuel Barroso, kes ametisoleku viimasel aastal mõtlejad üle Euroopa kokku tõi, et leida üles too mõtteline joon, mis Sokratest läbi Rousseau Žižekiga ühendab ja mis on see pinnas, millele Euroopa on rajatud. See pole üksnes intellektuaalselt huvitav ajaviide, vaid sel on oma kasutusväärtus.

Ja teiseks, mis on ehk veel olulisem, Euroopa mõttelugu pakub arutlusmeetodeid, mis ühendavad kriitika, aususe ja süstemaatilisuse.

Just selles mõttes on käärajad huvitav nähtus. Sel korral õnnestus võtta parem osa kriitikast ja parem osa ideoloogiast, laskmata esimesel muutuda sihitult lammutavaks ja laskmata teisel muutuda kõikehõlmavaks narratiiviks, mis riikide puhul tähendab tavaliselt tsentraalse juhtimise tugevnenemist.

Tõtt-õelda oli sellega seotud üks hirmudest. On ju üks Euroopa mõtteviisidest kujunenud vähemalt osaliselt läbi vastanduse. Laiemalt tõstatab see küsimuse, millele on viimase paari aasta jooksul vastust otsitud: kui postmodernistlik tõdede puudumine on saanud malakaks piiritaguse autoritaarse režiimi käes, kuidas saada hakkama riigi tegemisega siin, kahe maailma piiril, ilma kriitikat kahjulikuks kuulutamata ja ideoloogiliselt ühe ja kindla tõe poole tüürimata, mis tähendaks just toda sama tsentraliseeritud asjade ajamise viisi.

Vastus on ilmselt seotud aususega, aga mitte selles ärme-valeta-valijatele-mõttes, vaid arusaamana, et küsimuste küsimises tuleb põhjani välja minna, isegi – või eriti – kui see läheb vastuollu küsija enda huvidega. Kui on kõne all riigiparaadi kokkutõmbamine ja riigipalgaliste soov iga hinna eest riigipalgalisena jätkata, saab see kritiseeritud ja parema riigi tegemise viisi välja pakkunud riigipalgalise lause – oleks väga kerge projektile uus nimi mõelda ja riigieelarvest lisaraha küsida, aga meie seda ei tee ja loodetavasti näitame eeskujuna – hoopis teise ja peaaegu kantiliku tähenduse. Soovitan järelkuulata Külli Taro kärjatel peetud ettekannet, see on üsna mitmes mõttes oluline tekst, mille abil mitmed asjad klaarimaks saavad.

Ja siin jõuame mõne teise kärjatel sündinud järelduseni, millega ma päriselt nõus olla ei saa. Kuni me räägime ratsionaalsusest kui huvidest ja riigi sihist kui erinevate huvide kogumist, on analüüsist välja lülitatud nii kriitika, meetodilisus kui ausus, teisisõnu kõik see, millena mõtlemist, vähemalt tolle lääneliku traditsiooni järgi, millest juttu oli, ülepea kirjeldada saab.

Aga kuni kõige üle saab arutleda, võttes aluseks kriitilise eneserefleksiooni ja sihipäraselt süstemaatilise viisi asjadele läheneda, on kõik ju kõige paremas korras.